

ARTYKUŁY RECENZyjNE, RECENZJE, NOTY RECENZyjNE

KRZYSZTOF BRACHA
Uniwersytet Jana Kochanowskiego
Instytut Historii
ORCID: 0000-0001-9409-47

Mikołaj Magni z Jawora i jego *Contra epistolam perfidiae Hussitarum*. W związku z: Jiří Petrášek, „*Meide die Häretiker*”. *Die antihussitische Reaktion des Heidelberger Professors Nikolaus von Jauer (1355–1435) auf das taboritische Manifest aus dem Jahr 1430*, Aschendorff Verlag, Münster 2018 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen. Neue Folge, LXXXII)

Słowa kluczowe: Mikołaj Magni z Jawora/Jauer, Uniwersytet w Heidelbergu w średniowieczu, husytyzm

Keywords: Nicholas Magni de Jawor/Jauer, University of Heidelberg in the Middle Ages, Hussitism

Mikołaj Magni z Jawora (Nicolaus Magni de Jawor, de Gauber, de Gawir, von Jauer, von Heidelberg), urodzony ok. 1355 r. w Jaworze (niem. Jauer) na Śląsku, a zm. 22 marca 1435 w Heidelbergu, śląskiego pochodzenia absolwent Uniwersytetu Praskiego, profesor teologii, kaznodzieja, inkwizytor, nadworny doradca i dyplomata w służbie książąt Palatynatu, to bez wątpienia jedna z najciekawszych osobistości pierwszego pokolenia Uniwersytetu w Heidelbergu. Jego postać wprowadziło do historiografii kilku autorów już w XIX w., w tym August Henschel, Jakub Grimm czy Aleksander Brückner, jednak dopiero przełomowa monografia Adolpha Franza z 1898 r. utrwaliła zainteresowanie jego twórczością. Życie i osobowość twórcza Mikołaja z Jawora nadal wzbudzają zainteresowanie. Pisali o nim: Václav Novotný, Hans Heckel, Wilhelm Wostry, Gerhard Ritter, Hermann Heimpele, Franz X. Bantle, Josef Tříška, Rudolf Haubst, François Bonney, Stanisław Bylina oraz Krzysztof Bracha¹. Franz jako pierwszy opublikował

¹ BRACHA 1999, s. 9–13 oraz poprawiona i uzupełniona wersja niemiecka: BRACHA 2013, s. 7–13.

listę rękopisów jego dzieł oraz wydał cztery pisma (*De mendicantibus*, *De haereticis*, *Sermo in concilio Constanciensi*, *Sermo ad clerum in Synodo Wormaciensi*)².

Mimo to dorobek pisarski Mikołaja Magni nie został do końca poznany. Spośród jego tekstów większe zainteresowanie — najpierw Franza, później Brachy³ — wzbudzał dotychczas jedynie traktat *De superstitionibus*. Nadal duży fragment jego bogatej spuścizny piśmienniczej, w tym przede wszystkim kazania (w Pradze głosił je u św. Galla, w Heidelbergu u Św. Ducha), pozostaje w rękopisach, a więc faktycznie poza obiegiem naukowym⁴. Ta lepiej zbadana do tej pory część jego piśmiennictwa, czyli drobne kwestie oraz traktaty teologiczne, poświadczają, że osobowość twórcza teologa pozostawała pod silnym wpływem klimatu praskiego środowiska reformatorskiego, z charakterystycznymi dlań krytycyzmem i refleksją, będącymi wyrazem troski o naprawę Kościoła i życia duchowego. W tym kontekście myśl teologiczna Mikołaja z Jawora reprezentuje kierunek praktycystyczny, związany z jego zaangażowaniem duszpasterskim i dążeniem do korekty niektórych negatywnych zjawisk w religijności wiernych, ale również w życiu duchowieństwa. W ogólnej panoramie prądów umysłowych przełomu XIV i XV stulecia pisma Mikołaja mieszczą się zatem w eklektycznym nurcie „nowej, niespekulatywnej teologii” (*theologia practica*), ukierunkowanej w stronę praktycznych zastosowań, krytyki nadużyć w ramach oficjalnego kultu, błędów w pobożności (przesądów i czarów) oraz polemiki z husytyzmem. Najbardziej znanym i rozpowszechnionym pismem spośród ustalonych dotychczas 130 rękopisów pozostaje wspomniany *Tractatus de superstitionibus* z 1405 r. — rozprawa teologiczna sporządzona pod wpływem procesu inkwizycyjnego przeciwko Wernerowi z Friedbergu (Heidelberg, 11 lutego 1405), będąca rozwinięciem przedstawionej wówczas przez Mikołaja ekspertyzy teologicznej⁵.

Do nurtu praktycznego należą także stanowiące odrębną i dominującą w dorobku Mikołaja płaszczyznę zainteresowań pisma antyhusyckie, dotychczas słabiej znane i omawiane jedynie w publikacjach o charakterze przyczynkarskim⁶. Analiza tej części jego twórczości od dawna była postulatem badawczym. Mikołaj, absolwent uniwersytetu Praskiego, wyniósł ze swej Alma Mater postawę antyhusycką, a następnie twórczo przeniósł ją do Heidelbergu, którego środowisko naukowe tradycyjnie pozostawało wrażliwe na wszelkie nieortodoksyjne ruchy religijne, a szczególnie te wrogie husytyzmowi. Jako ostoja ortodoksji tamtejsza uczelnia prezentowała bez zastrzeżeń punkt widzenia „starego” Kościoła, a w służbie państwowej — jako narzędzie narodowych interesów i politycznych aspiracji książąt Palatynatu (zgodnie

² FRANZ 1898.

³ BRACHA 1999, s. 216–221; uzupełnienia: BRACHA 2013, s. 205–213.

⁴ BRACHA 2013, s. 9–10.

⁵ Lista rękopisów: BRACHA 1999 s. 229; BRACHA 2013, s. 39–40; BRACHA 1996, s. 471–481; BRACHA 2010, s. 329–348; LERNER 1991, s. 279.

⁶ BRACHA 2013, s. 32–33.

ze sformułowaniem Gerharda Rittera) — pełniła rolę „geistigen Waffen schmieden zur böhmischen Ketzerei”⁷. Walka z wszelkimi przejawami herezji, którą w jednakowym stopniu były zainteresowane obydwie władze ówczesnego świata, była pojmowana jako integralny element, a nawet wymóg programu naprawy Kościoła.

Do tego właśnie słabiej poznanego antyhusyckiego nurtu w piśmiennictwie Mikołaja Magni sięgnął ostatnio Jiří Petrášek, spełniając wspomniane wyżej postulaty i wypełniając lukę badawczą. W swojej obszernej monografii przedstawił długo oczekiwaną analizę drugiego (poza wydanym już *De haereticis*⁸), dotychczas słabo rozpoznanego i nieznanego przez Franza antyhusyckiego pisma Mikołaja Magni: *Contra epistolam perfidiae Hussitarum*, w omawianej pracy cytowanego zgodnie z incipitem jako „Responde stulto”. Autor wykorzystał dwa rękopisy z XV w. zachowane w Staatsbibliothek zu Berlin, Preussische Kulturbesitz (dalej: StBPK), czyli Ms. Theol. Lat. 672, na który powołuje się w przypisach (s. 35), oraz w Universitätsbibliothek Tübingen (rkps MC 31). Z analizy Petrášek słusznie wyłączył trzecie antyhusyckie pismo, czyli *Dialogus super sacra communione contra Hussitas*, którego autorstwo całkiem niedawno Olivier Marin przypisał Mikołajowi Jacquier i opublikował jego krytyczne wydanie (s. 9)⁹. „Responde stulto”, na które zwrócił uwagę po raz pierwszy Gerhard Ritter w 1936 r., stało się obiektem badań Franza X. Bantla, odkrywcy nieznanego dotąd pisma Mikołaja. Bantle po raz pierwszy przedstawił problematykę tego tekstu i przeanalizował jego treść¹⁰. Petrášek oczywiście wymienia tę pracę w ramach krótkiego omówienia stanu badań, choć w dalszym toku swego wywodu nie odnosi się do zawartych w niej ustaleń (s. 7).

Dopiero praca Petráška dostarczyła gruntownej analizy tekstu *Contra epistolam Mikołaja z Jawora*. Autor poddał go — co trzeba podkreślić — porównaniu z dwoma innymi wystąpieniami z tego samego czasu, czyli z zachowanym w rękopisie Österreichische Nationalbibliothek in Wien (sygn. 3473) pismem anonimowego mistrza z Wiednia „Curandum summopere”, oraz wydanym wcześniej przez Petráška „Videte, ne quis vos seducat” pióra dwóch teologów erfureckich — Matthiasa Döringa i Johanna Bremera (s. 35–36).

Podstawą analizy Petráška są zatem trzy pisma antyhusyckie będące odpowiedzią na Manifest Taborycki z 1430 r., podpisany przez pięciu taboryckich duchownych (m.in.: Prokopa der Kahle, Markolda von Zbraslavic, Wenzela Koranda); przewodnim źródłem pozostaje jednak tekst Mikołaja Magni. Omawiana monografia, jako *opus magnum*, została poprzedzona kilkoma wcześniejszymi studiami autora

⁷ RITTER 1922, s. 8.

⁸ NICOLAUS MAGNI 1898a, s. 217–223.

⁹ LUB, rkps 180, Nicolaus Magni de Jawor, *Dialogus super sacra communione*, f. 183r; BUWr, sygn. I.Q.89, f. 1r; LBS, Theol. et Phil, fol. 76. XXIV, f. 78 r., oraz edycja: *Les traités* 2012. W pracy BRACHA 2013, s. 9, przypis 9, to pismo identyfikowane jest jako autorstwa Mikołaja Magni, gdyż edycja Marina ukazała się w trakcie druku wymienionej książki.

¹⁰ RITTER 1936, s. 339, 498; BANTLE, 1963, s. 536–554.

poświęconymi antyhusyckiej postawie Mikołaja z Jawora¹¹ oraz przede wszystkim opublikowaną przez Petráška w 2012 r. edycją wzmiankowanego już „Videte, ne quis vos seducat”, którą ten posługuje się także w omawianej pracy¹².

Wgląd w piśmiennictwo antyhusyckie — co podkreśla sam autor recenzowanego tomu (s. 10) — ułatwiła stworzona przez Pavla Soukupa baza danych *Repertorium operum antihussiticorum* oraz, dodajmy, studia Karel Hruzy nad taboryckimi manifestami¹³. Dysponując ponadto bogatą literaturą na temat husytyzmu, autor recenzowanego tomu wkroczył na dobrze przygotowany grunt badawczy, który sam zresztą wcześniej współtworzył i który, z powodu swej złożoności, wymagał wielkiego wysiłku poznawczego. W rezultacie otrzymaliśmy pracę wprowadzającą nie tylko w problematykę słabiej znanych pism antyhusyckich Mikołaja z Jawora, lecz także w mniej dotychczas eksplorowane rejony katolickich polemik z husytami, tradycyjnie zdominowane przez studia nad husyckim piśmiennictwem i rewolucją (problem ten podkreślił zresztą sam autor; s. 10). Czy praca Petráška jest zapowiedzią intensyfikacji badań nad reakcją antyhusycką w Europie, mocno niegdyś reprezentowanych przede wszystkim przez Hermanna Heimpla¹⁴ oraz innych badaczy (w tym polskich: Zofię Włodek, Stanisława Bylinę, Pawła Krasa, Jarosława Nikodema) — czas pokaże¹⁵.

Korpus pism powstałych w odpowiedzi na „Manifest taborycki” z 1430 r., szacowany przez Hruzę na ponad 20 różnych tekstów powstałych między 1415 a 1434 r. (s. 17), wzbogacił się zatem o szczegółową analizę jednego z ciekawszych przykładów katolickiej reakcji na 16 artykułów oskarżenia ze strony czeskich husytów, wstosowanych do miasta Heilbron z jednoczesnym zaproszeniem do debaty.

Petrášek przedstawia gruntowną analizę odpowiedzi Mikołaja Magni w dziele wzięciu kolejnych podrozdziałach (rozdział III, 1–9, s. 37–227), które stanowią zasadniczą część pracy. Poprzedzona ona została wstępem zawierającym prezentację stanu badań (rozdział I, s. 7–12) oraz charakterystyką podłoża historycznego i prezentacją wykorzystanej podstawy źródłowej (rozdział II, s. 13–36), kończy się natomiast obszernym podsumowaniem podzielonym na dwie części (rozdział I, 1–2, s. 229–270) oraz przedstawieniem ostatecznych wniosków (rozdział V, s. 271–292). Praca zawiera bogatą bibliografię oraz indeksy: osobowy, rzeczowy i biblijny.

Za podstawę swych porównań Petrášek przyjął redakcję łacińską i niemiecką taboryckiego „Manifestu” z 1430 r., cytowanego w pracy jako *Epistola perfidiae*

¹¹ PETRÁŠEK 2017, s. 169–182; PETRÁŠEK 2016a, s. 157–180; PETRÁŠEK 2016b, s. 22–23; PETRÁŠEK 2016c, s. 162–169.

¹² PETRÁŠEK 2012, s. 215–232.

¹³ www.antihus.eu; HRUZA 1999, s. 81–108; HRUZA 2000, s. 345–371; SOUKUP 2009, s. 231–243; NIKODEM 2014, s. 107–132.

¹⁴ HEIMPEL 1969a.

¹⁵ *Scripta manent* 2000, gdzie znalazły się m.in. antyhusyckie pisma Stanisława ze Skarbimierza, oraz: BYLINA 2007; KRAS 1998; BRACHA 2002; BRACHA 2016a, s. 147–208; BRACHA 2016b, s. 201–229; BRACHA 2017, s. 189–198; NIKODEM 2004.

Hussitarum według przekazu rękopisu StBPK Ms theol. Lat. 672 (s. 20), a nie niemal identyczną jego redakcję z 1431 r. W zasadniczej części pracy 16 punktów „Manifestu” i podniesione przez taborytów tzw. „Cztery artykuły praskie” autor uporządkował, dzieląc je na dziewięć zagadnień (Zehnte, Ablässe, Der freie Disput vor einem Laiengericht, Exkommunikation, Kirchliche Orden, Bestrafung aller öffentlichen Todsünden, Besitz und der weltlichen Macht der Geistlichen, Freie Predigt, Kommunion unter beiderleien Gestalt), które — jak wyjaśnia — znajdują w dziele Mikołaja Magni najwyraźniejsze odzwierciedlenie (s. 36: „neun bedeutendsten Schwerpunkte”). Zabieg konstrukcyjny polegający na komasacji tematów „Manifestu” i komparatywnym ich badaniu (s. 36: „komparative Untersuchung”) może budzić pytanie o możliwe oddalenie od przekazu samego źródła, autor analizy uzasadnia to jednak przekonująco strukturą wypowiedzi Mikołaja (s. 36), który — co podkreśla Petrášek — podążał w swojej argumentacji „deutlich am taboritischen Manifest”, jednocześnie jednak krzyżując tematy, szczególnie w pierwszej części „Responde stulto”. Rozprawa Mikołaja z Jawora dzieli się bowiem na trzy części, w których heidelberski mistrz po raz kolejny w swoich teologicznych orzeczeniach rozprawił się z poglądem, że ani biskupi, ani klerycy nie powinni posiadać żadnej własności, następnie zaś omówił szczegółowo naukę o odpustach, próbował odwieść wezwanych w liście świeckich od prowadzenia dysput religijnych z heretykami, odpowiedział na 16 artykułów oskarżenia przeciwko duchowieństwu, a także tych zawartych w „Czterech artykułach praskich”¹⁶. Wspomniana komasacja tematów uzasadniona jest także potrzebą jasnej prezentacji omawianych treści i systematycznej konfrontacji kilku korespondujących ze sobą źródeł, co zresztą w pełni się autorowi udało. Z tych samych powodów Petrášek zmienił kolejność omawiania punktów taborycznego „Manifestu”, rozpoczynając swoją analizę od piętnastego z nich, czyli krytyki oddawania dziesięcin (s. 37).

Jeżeli chodzi o wymiar doktrynalny poglądów Mikołaja Magni, to wspomnijmy, że już Bantle wskazywał na oryginalność niektórych z nich, przede wszystkim w zakresie interpretacji idei odpustów. Zauważył także, że heidelberski teolog podtrzymał opinię, którą wyraził w *De haereticis*, gdzie bronił uporczywie prawa do posiadania przez kler własności oraz potrzeby oddawania dziesięciny. Mikołaj Magni tłumaczył, że duchowni nie dzierżą wiosek lub miast jako posiadacze, lecz jako opiekunowie i zarządzający („uillas et ad ciuitates se non habent ut proprietarii possessores, sed solum ut dispensatores et procuratores”¹⁷). W „Responde stulto” uzasadniał z kolei to prawo, sięgając po argumenty biblijne (Gen. 1,28; 9,1 oraz Ps. 113,16) i dodając, że wywodzi się ono „ex originali divina”, a ludzie Kościoła mogą się go zrzec „speciali voto”. Zasadność i konieczność przekazywania dziesięciny wyjaśniał z powołaniem na argumenty religijne i ekonomiczne — umożliwiać miała ona klerykom sprawowanie „cultus divinus”, do czego byli powołani, ponadto

¹⁶ BANTLE 1963, s. 542 n.

¹⁷ NICOLAUS MAGNI 1898a, s. 220.

była również „znakiem i uznaniem” („signum et recognitio”) władzy Boga — dawcy wszystkich dóbr¹⁸.

Szczegółne rysy zawiera prezentowana przez Mikołaja nauka o odpustach. W jego koncepcji odpuszczenie dokonuje się ze względu na „skarbnicę Kościoła” („superabundans thesaurus”) wypełnioną zasługami Chrystusa, świętych i męczenników, przy czym to właśnie zasługa Zbawiciela jest „primaria et fontalis pars huius thesauri”. Skarbiec ów wymazuje grzechy i uwalnia od czyśćca. Podstawą odpuszczenia (*remissio*) jest fakt, że Chrystus i święci zebrali więcej zasług, niż sami potrzebowali, „et ideo ecclesia potest de hoc thesauro communicare alicui vel aliquibus”¹⁹. Doktrynalne sedno tej tezy polega zatem — według słów teologa — na „communicatio poenae Christi et sanctorum, quae fit nobis ad satisfaciendum pro peccatis nostris”²⁰. Bantle podkreślał, że nauka Mikołaja o odpuście, oparta na poglądach prekursorów Hugona z Saint-Cher i oficjalnie potwierdzona przez papieża Klemensa VI, niezawierająca jednak jeszcze definicji „skarbnicy Kościoła”, wprowadza znaczącą zmianę. U Hugona i Klemensa VI owa skarbnica gromadzić ma zasługi Chrystusa i świętych, z których Kościół może czerpać, by odpuszczać kary za doczesne grzechy powszednie. U Mikołaja Magni z kolei stanowi źródło wszelkich łask, które Kościół przekazuje wiernym, lub inaczej — „skarbiec Kościoła” staje się obrazem zasług Jezusa Chrystusa dostępnym dla ludzi²¹. Mikołaj Magni w ostrożnej opinii Bantla nie przejął zatem definicji odpustu, którą zaproponowali Johannes Calderinus, Henryk z Gandawy czy Tomasz z Akwinu. Podczas gdy w koncepcji Calderinusa podkreślone zostało znaczenie odpuszczenia (*remissio*) zasłużonej kary za grzechy, Mikołaj dostrzegał w odpuście także funkcję odpuszczenia polegającego bardziej na *communicatio* (‘powiadomieniu’, *Mitteilung*) jego odbiorcy, na którego zostały nałożone cierpienia Chrystusa, i w których sam ma swój udział. Bantle w swojej konkluzji dostrzegł w interpretacji Mikołaja próbę skłonienia odbiorców do zintensyfikowania naśladowania Chrystusa i odcięcia się w ten sposób od nieporozumień oraz nadużyć ówczesnej, nagannej praktyki udzielania odpustów²². Stwierdził nawet, że trudno sobie wyobrazić, żeby nauka o odpustach miała stać się przyczyną rozbicia Kościoła, gdyby przyjęto wówczas naukę Mikołaja Magni o odpuście. Jak pisze: „Nauka ta stawia Mikołaja Magni wśród największych teologów jego czasu” („Durch seine Ablasslehre wird Nikolaus Magni in der Zukunft unter die grossen Theologen zu stellen sein”)²³. Warto w tym miejscu dodać, że zainteresowania Mikołaja problematyką odpustu w relacji do poglądów Jana Calderinusa potwierdza *Excerptum de Interdicto ecclesiastico*

¹⁸ BANTLE 1963, s. 543–544.

¹⁹ BANTLE 1963, s. 545.

²⁰ BANTLE 1963, s. 544.

²¹ BANTLE 1963, s. 545–546.

²² BANTLE 1963, s. 546.

²³ BANTLE 1963, s. 547.

Johannis Calderini (z rękopisu Stadtbibliothek Mainz I 37, f. 147r n.), przepisane jego ręką i stanowiące jego jedyny zidentyfikowany autograf²⁴.

Jak przedstawiają się zatem opinie Bantla w konfrontacji z analizą Petraška? W przypadku dziesięcin czeski badacz szczegółowo rozważa argumenty biblijne i prawne przemawiające za ich oddawaniem (co zresztą już wcześniej podnosił) i doszukuje się w opiniach Mikołaja recepcji *Commentarius sive Lectura in Genesim* Henryka Langensteina oraz Tomasza z Akwinu (s. 44, 48). Warto podkreślić, że chodzi o komentarz Langensteina (Heinrich Hainbuche de Hassia, *dictus de Langenstein*, zw. Starszym, często mylony z mistrzem heidelberskim Henrykiem z Hesji/Alten-dorf zw. Młodszym), który w XV w. był niezwykle popularny. Langenstein w oparciu o trzy pierwsze rozdziały Księgi Rodzaju zawarł w nim prawie całą dostępną wówczas wiedzę, począwszy od nauk przyrodniczych do ekonomii i teologii włącznie²⁵. Znajomość tego dzieła przez Mikołaja Magni potwierdza traktat *De superstitionibus* oraz związane z nim materiały procesowe z 1405 r. z recepcją tzw. *Dicta magistri Henrici de Hassia*, ekscerptu z *Komentarza do Księgi Rodzaju*²⁶. Petrašek potwierdza także, że główny argument Mikołaja dotyczący *cultus divinus* był zasadniczym powodem potrzeby uiszczania dziesięcin — w zamian za materialne wsparcie duchowni karmią bowiem wiernych strawą duchową (s. 41: „decimas recipiunt a populo Cristiano, tenentur eciam curam habere circa eum, ut relevetur a peccatis et spiritualiter pascatur”; s. 53: „Dominus sacerdotes [...] vivere noluit de laboribus manuum, ut ceteros fideles, sed ut plenius spiritualibus insistere possent”). W analizie zaś argumentów opartych na podstawie Mt 23,23 dotyczących aprobaty Jezusa dla dawania dziesięcin zabrakło konfrontacji z opinią o możliwości zrzeczenia się ich, co powoduje pewien niedosyt, jeśli chodzi o rozumienie argumentacji Mikołaja Magni (s. 50).

W swojej analizie problematyki odpustów Petrašek podąża śladem odkrytych przejątków i wpływu Henryka Langensteina, nie podejmując jednocześnie polemiki z sugestiami Bantla. Domyślamy się zatem, że nie podziela wyrażonej przez niego opinii o oryginalności Mikołaja Magni w kwestii odpustów i ich istoty zawartej w pojęciu *communicatio*. Przeciwnie — dostrzega *novum* w przejętych przez niego od Langensteina poglądach o zasługach świętych w „skarbnicy Kościoła”, ponieważ uważa ich tylko za pośredników i orędowników (s. 67), skarbnica jest bowiem wypełniona jedynie niewyczerpalnymi zasługami Chrystusa (*thesaurus inconsumptibilis*), które są „primaria et fontalis pars”, i które wystarczą „ad satisfaciendum pro omnibus peccatis plurimum mundorum” (s. 64, 249, 279). Ponadto odpust jest przez Mikołaja rozumiany w pozytywnym kontekście jako istotna motywacja do naprawy życia i walki z grzechami dzięki wstawiennictwu świę-

²⁴ BRACHA 2013, s. 33.

²⁵ FRANZ, s. 151, przypis 1; LANG, s. 69–74; ROTH 1888, s. 12, nr 11; THORNDIKE, KIBRE 1937, s. 78; HOHMANN 1976, s. 412, nr 132; HOHMANN, KREUZER 1981, szp. 766–767; HEILIG 1932, 124, 172–173.

²⁶ BRACHA 2013, s. 40.

tych i Najświętszej Marii Panny. Petrášek przychyła się w tej mierze do starszych poglądów Nikolausa Paulusa²⁷. W opozycji do Langensteina widzi także przypisywanie papieżowi absolutnej władzy w rozporządzaniu wspomnianą skarbnicą Kościoła oraz w zakresie odpuszczania grzechów, winy i kar doczesnych, w czym słusznie dostrzega przejaw lojalności Mikołaja wobec Uniwersytetu Heidelberskiego i dworu palatyńskiego, będących zwolennikami papizmu (s. 68). Do głównych wątków recepcji Langensteina przez Mikołaja Petrášek zalicza akceptację jego poglądów na temat odpustów, ekskomuniki, prawa wolnego głoszenia kazań oraz czyśćca (s. 245).

Postawę tradycyjną Mikołaj zachował także w ocenie tzw. „Czterech artykułów praskich”, spośród których przytoczę trzeci, poświęcony profesji kaznodziejskiej. Sam heidelberski mistrz był, jak wiemy, czynnym kaznodzieją. Nie miał złudzeń w kwestii żądań husyckich i pozostał na pozycjach ortodoksyjnych, starotestamentowych, podkreślając przede wszystkim wysuwane w tym zakresie argumenty prawne, w tym konieczność otrzymania biskupiej licencji, biblijne (Rom. 10,15), sakramentalne (wyświęcenie) oraz edukacyjne, intelektualne i osobowościowe — w tym ostatnim przypadku w opinii Mikołaja duchowni „diligenter probari” (s. 183). Możliwość głoszenia kazań widział w powiązaniu wyświęcenia z biskupim pozwoleniem, licencją (s. 288). Argumenty te rozmięły się z podkreślanym przez husytów warunkiem czystości moralnej (s. 186) oraz twierdzeniem, że po wyświęceniu licencja biskupia staje się zbyteczna (s. 287). Można przychylić się do jednej z konkluzji autora, mianowicie, że traktat Mikołaja Magni nie był skierowany do uczonej publiki uniwersyteckiej, lecz — zgodnie z ogólnym charakterem jego piśmiennictwa — przede wszystkim do kaznodziejów; świadczy o tym m.in. łacińska (zamiast niemieckiej) redakcja wszystkich trzech antyhusyckich odpowiedzi (s. 272). Faktycznej recepcji polemik antyhusyckich dowodzą zresztą liczne kazania wygłaszane w tej części Europy, zawierające wzmianki skierowane przeciwko „moderni heretici” (pod tym terminem rozumiano wówczas głównie husytów)²⁸. Głoszenie kazań przez nich, zagrożonych ekskomuniką lub już ekskomunikowanych, porównał Mikołaj do sytuacji dzierżącego klucze, który niczego nie może otworzyć, gdyż ma związane ręce („manus ligatas”) (s. 172).

Praca Petráška wnosi zatem do dotychczasowych ustaleń na temat osobowości twórczej Mikołaja Magni jako antyhusyckiego polemisty dwie zasadnicze konkluzje. Po pierwsze wpisuje się w nurt badań nad piśmiennictwem polemicznym w stosunku do husytyzmu, a także szerzej — antyhusyckiej reakcji ze strony katolickiej ortodoksji. Po drugie dostarcza gruntownej, erudycyjnej analizy słabo dotychczas znanego i pozostającego w rękopisach traktatu Mikołaja z Jawora — jednego z większych autorytetów teologicznych pierwszej generacji Uniwersytetu w Heidelbergu, czyli środowiska, które należało do antyhusyckiej elity w Niemczech i Europie Środkowej

²⁷ PAULUS 1923, s. 280–281.

²⁸ Vide m.in. BRACHA 2016b, s. 201–229.

i które — według trafnego określenia Heimpla — tworzyło wraz z Pragą, Padwą i Krakowem „reformatorski czworobok” („reformatorisches Viereck”)²⁹.

Traktat Mikołaja Magni, znany dotychczas jedynie z krótkiej, aczkolwiek sugestywnej prezentacji Franza X. Bantla, doczekał się w końcu gruntownej i erudycyjnej analizy. Petrášek udowadnia wpływ Henryka z Langenstein na postawione przez Mikołaja tezy, ukazując tym samym podstawy jego antyhusyckich poglądów w innym świetle, niż czyniły to dotychczasowe opinie Bantla. Można tylko żałować, że autor nie zdecydował się zilustrować przejętków i relacji z traktatem Langensteina w stosownym zestawieniu tabelarycznym, które sugestywniej wizualizowałoby postawione tezy niż powoływane w przypisach długie cytaty źródłowe (s. 247–269). Jeśli autor planuje edycję traktatu Mikołaja, co sam zapowiada (s. 35, przypis 78) i do czego jest najbardziej predystynowany, takie zestawienie byłoby bardzo użyteczne. Podobną funkcję spełniłaby dyspozycja treści szczególnie „Responde stulto” umieszczona w aneksie, tak jak przedstawił ją wcześniej Bantle, oraz opis kodykologiczny wszystkich rękopisów będących podstawą źródłową pracy³⁰.

Cenne byłyby także polemicznie odniesienie się autora do wcześniejszych stanowisk, zwłaszcza że Bantle, który dostrzegał w wystąpieniu Mikołaja Magni nowatorstwo i zaliczał go do grona wielkich teologów jego czasów, pisał z ubolewaniem: „Ich kann mir nicht vorstellen, dass die Ablasslehre mit zum Spaltgrund der europäischen Christenheit hätte werden können, wenn statt Johannes Calderino und Heinrich von Gent Nikolaus Magni sich durchgesetzt hätte”³¹.

Odrębnym i niezmiernie ważnym zagadnieniem są poglądy heidelberskiego teologa na temat heretyków i herezji (s. 90 n., 229 n.) oraz sposobu postępowania z odstępcami, które zamykają się w zdaniu: „Haereticos autem exterminare non est peccatum, sed meritorium”. Antyheretyckie poglądy autora — dodajmy do komentarza Petráška — pokrywają się z aktywnością inkwizycyjną samego Mikołaja³². Przypomnijmy, że w traktacie *De haereticis*, przygotowanym pod wpływem doświadczeń inkwizycyjnych, nie pozostawił on wątpliwości, że „maxime obviandum est principis perversis; nam quam dampnosum quamque periculosum videatur non obstaré principis eorum claret ex dictis articulis philosophorum principia”³³. Choć Mikołaj nie miał ambicji sugerować praktycznych środków działania przeciwko heretykom, wcześniejsze doświadczenia inkwizycyjne i udział w procesach przeciwko Helwigowi Dringenbergerowi (Wormacja, 6 XI 1421), Johannesowi Drändorfowi (spalo-

²⁹ HEIMPEL 1974, s. 39–48; HEIMPEL 1982, s. 702; BRACHA 2013, s. 68.

³⁰ BANTLE 1963, s. 540–541.

³¹ BANTLE 1963, s. 547.

³² BANTLE 1963, s. 548; HEIMPEL 1969a; HEIMPEL 1969b; SELGE 1971, s. 167–202; MIETHKE 2004, s. 361–405; LERNER 1991; BRACHA 1996; BRACHA 2010; BRACHA 2013, s. 37–46; vide też wyżej, przypis 6.

³³ NICOLAUS MAGNI 1898a, s. 221; SELGE 1971, s. 192, przypis 76, porównuje te słowa z fragmentem dokumentów inkwizycyjnych skierowanych przeciwko Drändorfowi, vide HEIMPEL 1969a, s. 928.

nemu w Heidelbergu 17 II 1425), Piotrowi Turnau (straconemu w Udenheim, dziś Philippsburg), 11 VI 1425) oraz Martinowi Borchardowi (Heidelberg, 13–17 III 1425) musiały w decydujący sposób wpłynąć na jego poglądy i twórczość. Tak powstało zarówno *De haereticis*, jak i *De mendicantibus* — owoc wspomnianych działań inkwizycyjnych, reakcji na sprawę begardów, a także chęci wsparcia przez uniwersytet ich pogromcy Jana Müllberga z Bazylei³⁴. Wspomnijmy tylko, że Mikołaj Magni skłaniał się ku karaniu śmiercią jedynie tych kacerzy, którzy wywierali zgubny wpływ na innych, a nawet uporczywym heretykom nie odmawiał prawa przyjęcia sakramentu. Konkludował, że jeśli kacerz musi być pozbawiony „dilectio politica”, nie oznacza to, że nie należy otoczyć go osobistą miłością³⁵. Petrášek zna te konteksty inkwizycyjne z biografii i twórczości Mikołaja Magni (s. 8), choć w pracy akcentuje je dość enigmatycznie.

Dzieło Mikołaja Magni, choć powstało przed rozpoczęciem soboru w Bazylei, stawia w nowym świetle niedocenioną dotychczas w literaturze, ale też słabo udokumentowaną w źródłach rolę udziału w jego obradach profesorów heidelberskich. Trudno bowiem przyjąć, że teolog zaledwie w trzy lata po opracowaniu listu, będąc delegatem w Bazylei, radykalnie zmienił poglądy. W kwestiach dotyczących husytów — nie bez przyczyny w postaci swojego praskiego pochodzenia oraz wspomnianych doświadczeń inkwizycyjnych — musiał być od dawna uważany w Heidelbergu za eksperta. Dlatego też jego rola na soborze, jak słusznie przypuszczał Bantle, a za nim także Petrášek (s. 8), mogła być niemała³⁶.

Na koniec drobna uwaga o przydomku Mikołaja Magni, który powinien być konsekwentnie stosowany w formie niemieckiej Jauer lub polskiej Jawor, zamiast Javor (s. 293). W „Matrykule” uniwersytetu w Heidelbergu sam zainteresowany przedstawił się następująco: „ego Nicolaus Magni de Javor”, gdyż najprawdopodobniej był synem ławnika miejskiego Mikołaja Magnusa w śląskim Jaworze (Jauer)³⁷.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE I MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

LUB [= Universitätsbibliothek Leipzig], rkps180

BUWr [= Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu], sygn. I.Q.89

LBS [= Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart], sygn. Theol. et Phil., fol. 76. XXIV

³⁴ NICOLAUS MAGNI 1898b, s. 24, 31.

³⁵ „Ab aliquibus dilectio politica est subtrahenda, ad quos tamen caritas est retinenda [...] et tamen heretici secundum naturam, in quantum scilicet homines sunt, ex caritate sunt diligendi” (NICOLAUS MAGNI 1898a, s. 222; BRACHA 2013, s. 31–32).

³⁶ BANTLE 1963, s. 554.

³⁷ *Die Matrikel* 1889, s. 18.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA PRZEDMIOTU

- BANTLE 1963 = Franz X. Bantle, *Nikolaus Magni de Jawor und Johannes Wenk im Lichte d. Cod. Mc. 31 der Universitätsbibliothek Tübingen*, „Scholastik”, XXXVIII, 1963, s. 536–554
- BRACHA 1996 = Krzysztof Bracha, *Errores augustiniana-eremity Wenera z Friedbergu w świetle inkwizycji heidelberskiej z 1405 r.*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996 (Opera ad Historiam Monasticam Spectantia, Series I: Colloquia 2, red. Marek Derwich), s. 471–481
- BRACHA 1999 = Krzysztof Bracha, *Teolog, diabeł i zabobony. Świadectwo traktatu Mikołaja Magni z Jawora De superstitionibus (1405 r.)*, Warszawa 1999
- BRACHA 2002 = Krzysztof Bracha, *Verehrung und Verteidigung der Eucharistie. Unterweisung des Volkes in den Predigten von Petrus de Miloslaw (15. Jh.) und die Prager religiösen Diskussionen*, w: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, t. V, cz. 1: *Papers from the Fifth International Symposium on The Bohemian Reformation and Religious Practice sponsored by The Philosophical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic held at Vila Lanna, Prague 19–22 June 2002*, red. Zdeněk V. David, David R. Holeton, Praha 2004, s. 211–236
- BRACHA 2010 = Krzysztof Bracha, „*Cristus in siner jogent vnd kintheit gewundert hart*”. *IX-ty punkt oskarżenia brata Wenera z Friedbergu w procesie z 1405 r.*, w: *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-wschodniej*, red. Paweł Kras, Kraków 2010, s. 329–348
- BRACHA 2013 = Krzysztof Bracha, *Des Teufels Lug und Trug. Nikolaus Magni von Jauer: Ein Reformtheologe des Spätmittelalters gegen Aberglaube und Götzendienst*, Dettelbach 2013 (Quellen und Forschungen zur europäischen Ethnologie, XXV)
- BRACHA 2016a = Krzysztof Bracha, *Polemik gegen den hussitischen Bildersturm im Lichte des Traktates „De superstitionibus” Johannes von Wünschelburg (1380/1385–ca.1456)*, „Bulletin der Polnischen Historischen Mission”, XI, 2016, s. 147–208
- BRACHA 2016b = Krzysztof Bracha, *Nourishment and Correction: Preaching and Reform in Central–Eastern Europe in the Later Middle Ages*, „Przegląd Tomistyczny”, XXII, 2016, s. 201–229
- BRACHA 2017 = Krzysztof Bracha, *Jan z Frankfurtu i Uniwersytet w Heidelbergu przeciwko Hieronimowi z Pragi*, w: *Středověká univertzitní uzdělanost*, red. Martin Nodl, Praha 2017 (Colloquia Mediaevalia Pragensia, XVIII) s. 189–198
- BYLINA 2007 = Stanisław Bylina, *Hussitica*, Warszawa 2007
- FRANZ 1898 = Adolph Franz, *Der Magister Nikolaus Magni de Jawor. Ein Beitrag zur Literatur- und Gelehrten-geschichte des 14. und 15. Jahrhunderts*, Freiburg im Breisgau 1898
- HEILIG 1932 = Konrad J. Heilig, *Kritische Studien zum Schriftum der beiden Heinriche von Hessen*, „Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte”, XL, 1932, 124, s. 105–176
- HEIMPEL 1969a = Hermann Heimpel, *Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425. Akten der Prozesse gegen die deutschen Hussiten Johannes Drändorf und Peter Turnau sowie gegen Drändorfs Diener Martin Borchard*, Göttingen 1969 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, XXIV)
- HEIMPEL 1969b = Hermann Heimpel, *Zwei Wormser Inquisitionen aus den Jahren 1421 und 1422*, Göttingen 1969 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.-hist. Kl., F. 3, LXXIII)

- HEIMPEL 1974 = Hermann Heimpel, *Studien zur Kirchen- und Reichsreform des 15. Jahrhunderts. II. Zu zwei Kirchenreform-Traktaten des beginnenden 15. Jahrhunderts*, Heidelberg 1974 (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.)
- HEIMPEL 1982 = Hermann Heimpel, *Die Vener von Gmünd und Strassburg 1162–1447*, t. I–III, Göttingen 1982 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, LII)
- HOHMANN 1976 = Thomas Hohmann, *Initienregister der Werke Heinrichs von Langenstein*, „Traditio. Studies in Ancient and Mediaeval History, Thought and Religion”, XXXII, 1976, s. 399–426
- HOHMANN, KREUZER 1981 = Thomas Hohmann, Georg Kreuzer, *Heinrich von Langenstein*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. III, Berlin–New York 1981, szp. 766–767
- HURUZA 1999 = Karel Hruza, *Schrift und Rebellion: Die hussitischen Manifeste aus Prag von 1415–1431*, w: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.–16. Jahrhundert*, red. František Šmahel, Praha 1999 (Colloquia Mediaevalia Pragensia, I), s. 81–108
- HURUZA 2000 = Karel Hruza, „*Audite et cum speciali diligencia attendite verba litere huius*”. *Hussitische Manifeste: Objekte–Methode–Definition*, w: *Text–Schrift–Codex*, red. Christoph Egger, Herwig Weigl, Wien–München 2000 (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband XXXV), s. 345–371
- KRAS 1998 = Paweł Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998
- LANG 1965 = Justin Lang, *Die Christologie bei Heinrich von Langenstein*, Bonn 1965 (Freiburger Theologische Studien, LXXXV)
- LERNER 1991 = Robert Lerner, *Werner di Friedberg intrappolato dalla legge*, w: *La parola all'accusato*, red. Jean-Claude Maire Vigueur, Agostino Paravicini Bagliani, Palermo 1991, s. 268–281
- Die Matrikel* 1889 = *Die Matrikel der Universität Heidelberg*, t. I, wyd. Gustav Toepke, Heidelberg 1889
- MIETHKE 2004 = Jürgen Miethke, *Gelehrte Ketzerei und kirchliche Disziplinierung. Die Verfahren gegen theologische Irrlehren im Zeitalter der scholastischen Wissenschaft*, w: Jürgen Miethke, *Studieren an mittelalterlichen Universitäten. Chancen und Risiken. Gesammelte Aufsätze*, Leiden–Boston 2004, s. 361–405
- NICOLAUS MAGNI 1898a = Nicolaus Magni de Jawor, *De haereticis*, w: *Der Magister Nikolaus Magni de Jawor. Ein Beitrag zur Literatur- und Gelehrten-geschichte des 14. und 15. Jahrhunderts*, wyd. Adolph Franz, Freiburg im Breisgau 1898, s. 217–223
- NICOLAUS MAGNI 1898b = Nicolaus Magni de Jawor, *De mendicantibus*, w: *Der Magister Nikolaus Magni de Jawor. Ein Beitrag zur Literatur- und Gelehrten-geschichte des 14. und 15. Jahrhunderts*, wyd. Adolph Franz, Freiburg im Breisgau 1898, s. 206–216
- NIKODEM 2014 = Jarosław Nikodem, *Od Brna do Iglawy. Husyckie misje dyplomatyczne z lat 1419–1436*, „Kwartalnik Historyczny”, CXXI, 2014, 1, s. 107–132
- NIKODEM 2004 = Jarosław Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań 2004
- PAULUS 1923 = Nikolaus Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, t. II, Paderborn 1923 (Darmstadt 2000²)

- PETRÁŠEK 2012 = Jiří Petrášek, *Reaktion der Erfurter Professoren Johannes Bremer und Matthias Döring auf das Taboritenmanifest aus dem Jahre 1430 (Studie und Edition)*, „*Studia Mediaevalia Bohemica*”, IV, 2012, s. 215–232
- PETRÁŠEK 2016a = Jiří Petrášek, „*Střezte se heretiků*”. *Postoj Mikuláše z Javora k husitům, w: Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlíšnost a stereotypy v pozdním středověku*, red. Vojtěch Bažant, Věra Vejrychová, Praha 2016, s. 157–180
- PETRÁŠEK 2016b = Jiří Petrášek, *Husitský manifest*, „*Dějiny a Současnost*”, III, 2016, s. 22–23
- PETRÁŠEK 2016c = Jiří Petrášek, *Obhajoba odpustků heidelberského profesora Mikuláše z Javora v reakci na tábořský manifest z roku 1430*, w: *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou*, red. E. Doležalová, P. Sommer, Praha 2016, s. 162–169
- PETRÁŠEK 2017 = Jiří Petrášek, *Polemika — Mikuláš Magni z Javora: Responde stulto (Odpověz hlupákovi) — katolická reakce na tábořská manifest z roku 1430*, w: *Čítanka latinských textů z pozdně středověkých Čech*, red. Lucie Doležalová, Michal Dragoun, Jan Ctibor, Praha 2017, s. 169–182
- RITTER 1922 = Gerhard Ritter, *Aus dem geistigen Leben der Heidelberger Universität im Mittelalter*, „*Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*”, LXXVI, 1922, s. 1–32
- RITTER 1936 = Gerhard Ritter, *Die Heidelberger Universität. Ein Stück deutscher Geschichte. Das Mittelalter (1386–1508)*, t. I, Heidelberg 1936
- ROTH 1888 = Wilhelm E. Roth, *Zur Bibliographie des Henricus Hembuche de Hassia, dictus de Langenstein*, „*Centralblatt für Bibliothekswesen*”, t. II, 1888, s. 1–22
- Scripta manent* 2000 = *Scripta manent. Textus ad theologiam spectantes in Universitate Cracoviensi saeculo XV conscripti*, wybór i opracowanie Zofia Włodek, Kraków 2000 (Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Krakowskiego, XII)
- SELGE 1971 = Kurt-Victor Selge, *Heidelberger Ketzerprozesse in der Frühzeit der hussitischen Revolution*, „*Zeitschrift für Kirchengeschichte*”, LXXXII, 1971, s. 167–202
- SOUKUP 2009 = Pavel Soukup, *Zur Verbreitung theologischer Streitschriften im 15. Jahrhundert. Eine antihussitische Sammelhandschrift aus der Erfurter Kartause*, „*Studia Mediaevalia Bohemica*”, I, 2009, 2, s. 231–243
- THORNDIKE, KIBRE 1937 = Leo Thorndike, Pearl Kibre, *A Catalogue of Incipits of Mediaeval Scientific Writings in Latin*, Cambridge 1937
- Les traités* 2012 = *Les traités anti-hussites du dominicain Nicolas Jacquier († 1472). Une histoire du concile de la Bâle et de sa postérité*, red. Olivier Marin, Paris 2012 (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Âge et Temps Modernes, XLIX)

**Nicholas Magni of Jawor and his *Contra epistolam perfidiae Hussitarum*.
In connection with Jiří Petrášek, „Meide die Häretiker”. *Die antihussitische
Reaktion des Heidelberger Professors Nikolaus von Jauer (1355–1435) auf
das taboritische Manifest aus dem Jahr 1430*, Aschendorff Verlag, Münster 2018
(Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters.
Texte und Untersuchungen. Neue Folge, LXXXII)**

Nicholas Magni of Jawor (Nicolaus Magni de Jawor/Jauer, von Heidelberg) (1355–1435), a Silesian professor of theology, preacher and diplomat, was one of the most interesting figures among the first generation of scholars from the University of Heidelberg. Of all his output, it is the treatise *De superstitionibus* that has attracted the greatest attention so far, while his lesser known anti-Hussite writings have long been only a research postulate. Jiří Petrášek's study is, therefore, a long-awaited analysis of an insufficiently researched piece of writing by Nicholas Magni: *Contra epistolam perfidiae Hussitarum*, which was a response to the 1430 Taborite Manifesto. The author uses two fifteenth-century manuscripts: Staatsbibliothek zu Berlin, Preussische Kulturbesitz Ms. Theol. Lat. 672 and Universitätsbibliothek Tübingen MC 31. The study is a thorough analysis of the contents of Magni's piece compared with two other contemporary manuscripts: *Curandum summopere* by an anonymous master from Vienna, and *Videte, ne quis vos seducat* by Matthias Döring and Johannes Bremer.

In his study Petrášek draws new conclusions: regarding Nicolas Magni's views on indulgences, he points to the borrowings from Henry of Langenstein, and does not share Franz X. Bantle's earlier assertion about the originality of the Heidelberg theologian's views on indulgences and their essence confined to the notion of *communicatio*. Thus, we get a work that verifies the previous findings on the anti-Hussite views of Nicholas Magni, and that provides an in-depth introduction to lesser known areas of the fifteenth-century Catholic anti-Hussite polemics.